

Marchwiński, Roman

Ludność Lidzbarka Warmińskiego w świetle wykazu szosu z 1581 roku

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-2, 59-71

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROMAN MARCHWIŃSKI

LUDNOŚĆ LIDZBARKA WARMIŃSKIEGO
W ŚWIETLE WYKAZU SZOSU Z 1581 ROKU

Poznanie obrazu społeczno-gospodarczego miast warmińskich w okresie ich najpomyślniejszego rozwoju w drugiej połowie XVI wieku napotyka na trudności z powodu niekompletnej podstawy źródłowej. Wprawdzie w obecnej chwili dysponujemy źródłami, głównie pochodzenia skarbowego¹, umożliwiającymi prześledzenie życia niektórych przynajmniej miast, ale nie są to przekazy dające możliwości do nakreślenia uwag ogólnych o strukturze społecznej, gospodarczej i demograficznej wszystkich ośrodków miejskich na Warmii tego okresu. Na uogólnienia, podobne do wyników pracy Mariana Biskupa², jakich autor ten dokonał dla miast trzech województw Prus Królewskich, trzeba będzie jeszcze nieco poczekać. Możliwości takie z pewnością nastąpią po zakończeniu prac, zwłaszcza poszukiwań archiwalnych, nad *Słownikiem historyczno-geograficznym Warmii i Atlasem historycznym Warmii w drugiej połowie XVI wieku*³.

Wydaje się jednak celowe i uzasadnione podjęcie już teraz pierwszych prób przedstawienia chociaż niektórych z wymienionych wyżej kwestii tych miast warmińskich, dla których posiadamy możliwe zachowany materiał źródłowy. Próby te pozwolą na wypracowanie odpowiednich metod badawczych oraz jednocześnie umożliwią w określonych granicach poznanie podobnych problemów innych miast w wypadku, gdy nie będzie można dysponować jednorodnym lub nawet żadnym materiałem źródłowym.

¹ H. Schmauch, *Ermländische Steuerregister des Jahres 1579*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands (dalej ZGAE), Bd. 24, 1932, ss. 211—227; tenże, *Ein Steuerregister der Altstadt Braunsberg vom Jahre 1579*, ZGAE, Bd. 25, 1935, ss. 464—473; M. Biskup, *Deklaracje podatkowe miast warmińskich z roku 1572*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), nr 3, 1962, ss. 616—620; R. Marchwiński, *Deklaracje podatkowe Nowego Miasta Braniewa i Reszła z 1572 roku*, KMW, nr 4, 1971, ss. 467—475; tenże, *Wykaz szosu miasta Reszła z 1579 roku*, KMW, nr 4, 1972, ss. 589—592.

² *Atlas Historyczny Polski. Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*. Opracował M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961.

³ Prace nad *Słownikiem historyczno-geograficznym Warmii i Atlasem historycznym Warmii w drugiej połowie XVI wieku* prowadzone są od 1970 r. przez współpracowników Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie — T. Borawską, J. Powierskiego i R. Marchwińskiego pod kierownictwem M. Biskupa.

Szczęśliwie zachowany do naszych czasów materiał źródłowy dotyczy właściwie dwóch miast, które w dziejach Warmii odegrały najważniejszą rolę — Braniewa i Lidzbarka Warmińskiego. Najprężniejszy pod względem gospodarczym ośrodek miejski na Warmii, jakim było przez kilka wieków portowe Braniewo w interesującym nas okresie, można poznać na podstawie wykazów szosu tego miasta z lat 1572 i 1579, ogłoszonych drukiem w cytowanych publikacjach źródłowych⁴. Wykazy te razem wzięte informują w sposób dość dokładny o zaludnieniu, zróżnicowaniu społecznym mieszkańców i ich pochodzeniu etnicznym, zabudowie, rzemiośle, ośrodkach przemysłowych i posiadłościach ziemskich miasta. Podobnych wiadomości na temat Lidzbarka w części dostarczał znany już wykaz szosu miasta z 1572 roku⁵. Jednak zakres danych zawartych w tym wykazie mógł zostać znacznie rozszerzony po odnalezieniu ostatnio w zasobie aktowym Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie drugiego wykazu szosu Lidzbarka z 1581 r. Wykaz ten bowiem podaje nazwiska właścicieli nieruchomości oraz wielkość ich majątku, wyrażoną w proporcjonalnej stopie podatkowej⁶, gdy poprzedni przynosi tylko informacje o poszczególnych kategoriach płatników podatków według szacunku domów i bud. Poza tym obydwa wykazy wyszczególniają liczbę rzemieślników, czeladników, ośrodków przemysłowych, łanów miejskich itp.

Wiadomości zawarte w wymienionych wykazach szosu, a szczególnie z 1581 r., pozwalają przede wszystkim na bliższe poznanie zagadnień ludnościowych Lidzbarka w drugiej połowie XVI wieku. Poznanie tych zagadnień wydaje się interesujące, ponieważ miasto owe stanowiło centrum administracyjne, sądownicze i polityczne Warmii. Lidzbark bowiem przez blisko cztery wieki, obok kapitulnego Fromborka, był grodem stołecznym Warmii. W Lidzbarku w okazałym zamku gotyckim rezydowali biskupi warmińscy, skupiający najwyższą władzę duchowną i świecką oraz urzędnicy dworu biskupiego z wójtem i ekonomem na czele. Tutaj w murach zamku i ratusza miejskiego obradowały także zjazdy stanów warmińskich, złożone z przedstawicieli duchowieństwa, wasali (szlachty), mieszczan i wolnych. Samo miasto począwszy od XIV wieku stało się znacznym ośrodkiem rzemieślniczym i handlowym, na co wpłynęła głównie uprawa lnu na Warmii. O zasobności Lidzbarka w XVI wieku świadczy fakt, że Marcin Kromer porównywał miasto z ówczesnym Malborkiem⁷. Ważne znaczenie Lidzbarka podkreśla wreszcie bliźniacze podobieństwo herbów — miasta i diecezji warmińskiej⁸.

⁴ Zob. przypis 1.

⁵ Zob. M. Biskup, *Deklaracje podatkowe*, ss. 618—619.

⁶ Szos wykraczał poza zwykle pobierany w Prusach Królewskich podatek pośredni pod nazwą akcyz (czopowe), płaconej od siodu, gdyż jeszcze taksował majątek podatników. Por. Martini Cromeri, *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo*. Wydał W. Czermak, Kraków 1901, s. 142: *Sciscitur autem cerevisiarium tributum plerumque in usus publicos vel in gratiam Regis vocaturque id vulgo cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis et facultatibus aestimatione facta certa portio pensanda decernitur*; A. Pawiński, *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, Warszawa 1881, t. 8, ss. 48 i n.

⁷ Martini Cromeri, *Polonia...*, s. 45: *Marieburgo non multum ulla recedit Allesberga sive Heilsberga, Episcopi Varmiensis domicilium*.

⁸ Jak dotąd Lidzbark Warmiński nie posiada gruntownej monografii historycznej. Dotychczasowe publikacje na temat bogatej historii miasta są zbyt ogólnikowe. W większości są to przestarzałe już przewodniki i informatory o zabytkach miasta

Wykazy szosu Lidzbarka z lat 1572 i 1581 przynoszą, jak niemal wszystkie źródła skarbowe, przede wszystkim dane, umożliwiające szacunkowe obliczenie ogólnej liczby mieszkańców miasta. Liczbę tę da się ustalić na podstawie podanej w źródłach zabudowy mieszkalnej, a którą stanowiły w mieście domy (*Erbe, Heuser*) i budy (*Buden*). Według pierwszego wykazu w 1572 r. w Lidzbarku było razem 154 domy oraz 56 bud⁹. Natomiast wykaz szosu z 1581 r. wyszczególnia 150 właścicieli domów i 69 posiadaczy bud¹⁰. Przy obliczaniu ludności miasta w wypadku posiadania bliższych danych o zabudowie zwykło się przyjmować po 6 osób na 1 dom, ale należy pamiętać, że zawsze okazał się i bogatsze domy przy rynku posiadały współczynnik zamieszkania dwukrotnie większy czyli 12 osób¹¹. To rozróżnienie, metodycznie jak najbardziej słuszne, nie może mieć zastosowania do Lidzbarka, gdyż obydwie wykazy nie precyzują ile domów było rynkowych, a ile położonych przy ulicach¹². Dlatego w naszych obliczeniach przyjęto jeden wspólny współczynnik zamieszkania dla wszystkich domów ustalając go na 10 osób. Ten wyśrodkowany współczynnik znajduje też swoje uzasadnienie w dość okazałej zabudowie rynkowej średniowiecznego Lidzbarka. Jeśli chodzi o zamieszkanie bud, stanowiących niewątpliwie także obiekty mieszkalne¹³, przyjęto na każdą 6 osób. Niektóre z tych budynków (*Buden zwischen den Heusern, Buden underm Radthause*), o czym świadczy wysokość opłaconego z nich szosu, niewiele ustępowały domom. Pokażna jednak liczba bud, szczególnie przy miejskich murach obronnych (*Buden an der Mauer*), pozostawała znacznie w tyle za przeważającą zabudową miasta, jaką stanowiły domy mieszkalne.

W świetle powyższych uwag globalna liczba ludności Lidzbarka Warmińskiego w drugiej połowie XVI wieku wynosiła około 2000 mieszkańców. W liczbie tej nie ma dworu biskupiego i ludności zespołu zamkowego, której nie udało się obliczyć. Ustalona globalna liczba ludności Lidzbarka stawia miasto to w rzędzie większych ośrodków miejskich na Warmii. Lidzbark niewątpliwie ustępował Braniewu, którego ludność na podstawie podobnych źródeł należy szacować na mniej więcej 4500 mieszkańców (razem Stare i Nowe Miasto). Poza tym wydaje się, że w drugiej połowie XVI wieku Lidzbark miał nieco mniej ludności od Ornety, chociaż dla obu tych miast nie ma porównywalnych źródeł skarbowych¹⁴.

i zamku. Zob. np.: A. Peter, *Die Stadt Heilsberg und ihre Umgebung*, Heilsberg 1900; B. Wolff, *Bilder aus Heilsbergs Vergangenheit. Führer durch Heilsberg und nächste Umgebung*, [b.m.] 1909; G. Wolff, *Führer durch die Stadt Heilsberg in Ostpreussen und ihr Bischofs-Schloss*, Berlin 1918; S. Srokowski, *Heilsberg (Lidzbark) — perła Warmii*, Strażnica Zachodnia, nr 7, 1928; W. Ogrodziński, *Lidzbark Warmiński*, Warszawa 1958 oraz inne. Najlepiej został opracowany rozwój przestrzenny miasta od czasów najdawniejszych do 1945 roku — por. M. Biskup, *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, KMW, 1961, nr 4, ss. 481—496; tam też najpełniejszy zestaw literatury o dziejach miasta.

⁹ Zob. M. Biskup, *Deklaracje podatkowe*, s. 618.

¹⁰ Zob. Aneks źródłowy.

¹¹ S. Pazyra, *Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku*, Lwów 1939, ss. 275; *Atlas Historyczny Polski. Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*, ss. 66.

¹² Zob. Wykaz szosu Lidzbarka w 1572 roku, gdzie: *Item 78 halbe Erbe, am Ringe und in den Gassen gelegen* — (M. Biskup, *Deklaracje podatkowe*, s. 618).

¹³ W sumariuszu poborów warmińskich 1569 roku użyto nawet sformułowania: *De domibus budy percepti Fl. 31/11* (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, I 112, k. 169).

¹⁴ Dla Ornety nie zachowały się żadne źródła skarbowe poza wzmianką w cytowanym wyżej sumariuszu poborowym, świadcząca o większej liczbie domów

Jak już wspomniano, wykaz szosu Lidzbarka z 1581 r. przynosi również interesujące wiadomości na temat rozwarstwienia społecznego i majątkowego mieszkańców miasta. Wymienia bowiem imiennie właściciele domów i bud oraz oszacowuje ich majątek. Wyliczone w wykazie kwoty podatkowe, proporcjonalnie zależne od wielkości majątków płatników, oddają dokładnie różnice majątkowe zachodzące pomiędzy mieszkańcami miasta. W celu poznania struktury społecznej i majątkowej mieszkańców miasta rozróżniono wśród płatników podatków cztery grupy właścicieli nieruchomości: a) płatnicy od 20 do 10 grzywien; b) płatnicy od 10 do 5 grzywien; c) płatnicy od 5 do 1 grzywiny; d) płatnicy poniżej 1 grzywiny. W pierwszej grupie znalazło się 2% płatników, w drugiej 21%, w trzeciej 56% i w czwartej 21%. Z obliczeń tych wynika, że ponad dwie trzecie ludności miasta należało do płatników, którzy uścili 1 lub więcej grzywien podatku. Do tych mieszkańców należeli z całą pewnością kupcy, właściciele ośrodków przemysłowych i rzemieślnicy cechowi. Najbiedniejszą część mieszkańców Lidzbarka stanowili niewątpliwie płatnicy poniżej 1 grzywiny. Byli to mieszkańcy bud rozłożonych głównie przy miejskich murach obronnych i tworzący trzon lidzbarskiego plebsu.

Nazwiska mieszkańców Lidzbarka objętych wykazem szosu z 1581 r. rzucają światło na kwestię pochodzenia etnicznego ludności miasta, jakkolwiek niekiedy mogą one być tutaj zawodne. W wykazie zdecydowanie przeważają nazwiska pochodzenia niemieckiego. Zapoczątkowane w XIV wieku przez biskupa warmińskiego Eberharda z Nysy (1301—1326) osadnictwo środkowej Warmii przez przybyszów ze Śląska¹⁵ znajduje w zestawie nazwisk mieszkańców Lidzbarka swoje uzasadnienie. W drugiej połowie XVI wieku, zwłaszcza za czasów biskupa Marcina Kromera (1569—1589), daje się zauważyć znaczniejszy napływ ludności polskiej na teren kornictwa środkowej Warmii. W Lidzbarku w 1579 r. urządzono dla ludności polskiej w szkole parafialnej nawet kaplicę pod wezwaniem Św. Stanisława, a następnie staraniem biskupa Szymona Rudnickiego w latach 1618—1619, obok fary miejskiej, zbudowano osobną murowaną¹⁶. Wykaz wymienia również nazwiska mówiące o polskim pochodzeniu niektórych mieszkańców miasta: Framzki, Krupke, Lassuzky, Filip Polhus, Matz Polhus. Wśród nazwisk można odnaleźć poza tym takie, które świadczą o miejscowym czyli pruskim pochodzeniu części mieszkańców, jak: Parkitte, Plohett, Sparwein, Schaybott.

Wykaz szosu miasta Lidzbarka z 1581 r., publikowany niżej jako aneks do niniejszych uwag, powstał w związku z uniwersałem poborowym, uchwalonym na sejmie walnym w Warszawie w marcu tegoż roku. Pobór przeznaczono na wojnę z Moskwą, prowadzoną od 1579 r. o Inflanty przez Stefana Batorego¹⁷. Początkowo ociągające się stany pruskie wyraziły w maju 1581 r. zgodę na wybieranie podatków z obszaru Prus Królewskich. Podobną uchwałę w czasie zjazdu w Lidzbarku, odbytego 17 października, podjęły stany warmińskie¹⁸. Jak wskazuje sam wykaz,

w tym mieście niż w Lidzbarku. Według sumariusza bowiem *ex oppido Orneta exactum de domibus percepti Fl. 36 Gr. 20*, natomiast *ex oppido Helzpergk percepti Fl. 32 Gr. 20* (AGAD, ASK, I 112, k. 168 v—169).

¹⁵ V. Röhrich, *Die Kolonisation des Ermlandens*, ZGAE, Bd. 14, 1903, ss. 134, 150 i n.

¹⁶ Bp J. Obłak, *Kaplice polskie Marcina Kromera na Warmii*, Studia Warmińskie, 1965, t. 2, ss. 18—21.

¹⁷ *Volumina Legum*. Wydał J. Ohryzko, Petersburg 1859, t. 2, ss. 212—219.

¹⁸ A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof Martin Kromer als Schriftsteller, Staatsman und Kirchenfürst*, ZGAE, Bd. 4, 1869, ss. 427—428. Zob. także

w Lidzbarku przystąpiono do wybierania szosu już 24 października, a zakończono 17 listopada. Według sejmowego rozliczenia ekonoma biskupiego i poborcy podatkowego Michała Neumana w 1581 r. miasta warmińskie wpłaciły do skarbu królewskiego tytułem akcyzy niebagatelną sumę ponad 7473 złotych polskich¹⁹.

Zasady edytorskie przy publikacji wykazu szosu są te same jak w uprzednich wydaniach podobnych źródeł skarbowych²⁰. Pisownię źródła pozostawiono oryginalną. Szczególną uwagę zwracano tutaj na wierną transliterację nazwisk. W tekście źródła opuszczono tylko podwójne spójniki na końcu wyrazów i zastąpiono małe litery dużymi w wypadkach właściwych.

W tekście wykazu występują skróty: Mk.=Marke (grzywna pruska licząca 20 groszy) i Gr.=Groschen (grosz).

17 listopada 1581

WYKAZ SZOSU LIDZBARKA WARMIŃSKIEGO

Oryginał: Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupie, D 75, k. 40—45. Składka kompletna, papierowa z filigranem nieznanego papieru, wyobrażającym w kartuszu z koroną literę S*; sześciokartkowa, wymiary 21X33 cm, zapisanych 11 stron. Pismo neogotyckie, czytelne, atrament koloru brązowego. Na k. 45 w zapisce dorsalna, prawdopodobnie ręką Marcina Kromera: Contributio civitatis Heilsberg 1581. Pod tekstem wykazu na k. 45 wyciśnięta przez papier na podkładzie z zielonego wosku pieczęć o średnicy 35 mm, posiadająca w otoku napis: † SIGILLVM † CIVITATIS † HEILSBERGEN. i przedstawiająca w polu pieczętnym ozdobny kartusz, a w nim baranka zwróconego w prawo i podtrzymującego przednią prawą nogą pastorał.

[k. 40] Contribution Konigliche Maiestat Szos in dero bischofflichen Stadt Heilsperk 1 anno 1581 den 24 Octobris von Heusern, Buden, ligenden Grunden, Barschafft und allem andern von idem Flor.² 100, Gr. 30 gezalet, wie volget:

[Heuser:]

	Mk.	Gr.
Thomas Bock	4	10
Austin Cunrad	3	10
Lux Scheuman	1	10
Jeorg Helmnigk	1	15
Armbrost	1	10
Witt Plohet	8	—
Urban Brendt	8	—
Antonius German	5	—
Albrecht Grembs	5	10
Achatius Bemhag	5	—

dwa listy króla Stefana Batorego do Marcina Kromera z 25 marca i 11 października 1581 roku w sprawie pobierania uchwalonych podatków (AGAD, Archiwum Zamoy-skich, 3002, k. 44, 52).

¹⁹ Zob. R. Marchwiński, *Rozliczenie ekonoma Neumana z tanowego i akcyzy Warmii biskupiej (1581—1587)*, Rocznik Olsztyński, 1968, t. 8, s. 194.

²⁰ Zob. przypis 1, s. 59.

* Por. C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier de leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600* Leipzig 1923, s. 480 i filigran 9080.

¹ Lidzbark Warmiński od połowy XIV wieku do 1795 roku siedziba biskupów warmińskich.

² Florenus czyli złoty polski liczący 30 groszy.

	Mk.	Gr.
Jacob Kuhe	5	10
Lorenz Werner	20	—
Jacob Schobell	6	10
Bartell Kruger	6	5
Bartell Steincke	5	15
Wallengrodde	5	10
Merten Kruger	6	10
Greger Kause	6	—
Greger Wagnner	6	10
Thomas Tiell	6	10
Hans Hagnan	7	—
Weuerlorn	9	10
Michell Kezmer	12	10
[k.40v] Hans Wahlm	1	12
Lux Marx	3	—
Simon Remdt	3	—
Lassuzky	3	—
Thomas Stubert	3	15
Lorenz Wytter ^a	3	—
Berndt Weusstegk	4	4
Nickeell Wolff	3	2
Hans Meuer	2	—
Herman Sattler	2	3
Cristoff Leoman	4	—
Jacob Schaybott	3	10
Hans Wilhelm	2	5
Winckler	2	14
Peter Finzsche	2	1
Nickell Enhler	3	7
Florian Parkitte	4	10
Benedict Steinborn	5	10
Austin Montan	6	—
Greger Neuman	5	15
Greger Winter	6	3
Merten Finzsche	6	—
Rickarbe	7	—
Bastian Boltz	12	—
Jacob Appell	5	15
Blasein Poll	4	3
Jacob Oeleschleger	4	15
Jeorg Popke	5	10
[k. 41] Cristoff Vosener	2	15
Magnus Korschner	2	2
Simon Hagnan	4	—
Lenum Weber	2	—

^a Lekcja wątpliwa, nazwisko nieczytelne, poprawiane.

Anno Domini MDCCLXXXI Die 24 Decembris
 Insuper, Dux, Landmann, generalis
 Burggraf, und altem, anstatten der
 Thronen 100 R 2 50 guldin, Linn, Holzgeld

Thomas Beck	4	10
Kristian Cunnert	3	10
Anna Junken	1	10
Jenny Schunmeyer	1	15
Anna Brock	1	10
Wit Schick	8	1
Urban Dornel	8	
Antonia Junken	5	
Helene Junken	5	10
Rehabilit. Junken	5	1
Jacob Krieger	5	10
Lenny Schunmeyer	20	1
Jacob Schick	6	10
Burghell Junken	5	5
Karl Schunmeyer	5	15
Valter Junken	5	10
Wendel Junken	6	10
Bongor Junken	6	
Bongor Junken	6	10
Thomas Junken	6	10
Hans Junken	7	1
Wendel Junken	9	10
Wendel Junken	12	10

Summa Latras m — — 148 — 2 — 5

1. Fragment wykazu szosu Lidzbarka Warmińskiego z 1581 roku (nazwiska mieszkańców domów)

	Mk.	Gr.
Benedict Weimer	3	10
Hans Hoppe	2	1
Weicherdtsche	2	—
Hans Schultz	5	14
Urban Nagell	2	18
Cristoff Werdich	2	5
Casper Berndt	2	—
Jacob Wegner	6	10
Andres Bartzsch	3	10
Lorentz Tieban	5	—
Haselpusche	2	—
Tewes Tiell	2	10
Greger Meuer	5	—
Paul Nuntersche	3	—
Jacob Klein	1	—
Andres Hofman	3	2
Marx Lange	3	—
Peter Lingnan	3	2
Lorentz Ast	2	8
Jacob Hernack	2	1
Albrecht Fleischer	2	6
Hans Sparwein	2	2
Jeorg Becker	3	7
[k. 4lv] Eisenbleter	6	—
Jeorg Herbandt	6	—
Balzer Braun	4	—
Viettenis Wilcke	8	—
Hoffmansche	6	10
Cander Meltzer	2	—
Vilmeister	8	10
Michell Montan	4	4
Urban Waldau	2	—
Lorentz Austin	4	—
Simon Berndt	2	—
Pfilip Poluhs	2	—
Matz Trabandt	5	5
Hans Vosche	2	—
Thomas Becker	2	10
Matz Schmidt	2	18
Waller Marx	3	—
Moniz German	5	10
Hans Stock	3	3
Hans Wolff	2	2
Lorentz Wasch	2	10
Merten Scheuman	3	4
Koppenschmidt	3	—
Matz Braun	3	8

	Mk.	Gr.
Urban Waldau	5	—
Ignatius Weitke	3	5
Paul Klingler	3	—
Casper Berndt	5	—
[k. 42] B. b Wasserhutz	6	10
Merten Kezmer	3	6
Greger Melcher	3	15
Urban Kruger	4	—
Jeorg Wiette	3	—
Tewes Tiell	4	—
Hans Muller	4	—
Nickell Stock	3	10
Bader	1	—
Cristoff Kupper	1	—
Hiederhans German	2	—
Fabian Boltze	3	—
Knobelsdorff ³	3	—
Berndt Ludeck	3	10
Merten Ilgis	3	6
Clement Klein	4	—
Lorentz Towe	3	10
Greger Wegner	3	—
Jacob Meyuer	4	10
Cristpin Wegner	5	10
Simon Same	2	10
Michell Neuman	3	10
Michell Salomon	16	—
Albrecht Gencke	11	—
Jeorg Weichardt	5	10
Langhals	4	2
Hisius Hoffman	5	10
Brandische	5	—
[k. 42v] Thomas Sommer	2	15
Thomas Neuman	2	15
Hisius Oeschleger	6	15
Berndt Wagner	5	—
Urban Langadt	2	10
Greger Mosach	5	5
Simon Han	3	—
Michell Schandt	2	15
Wott Feuersche	3	—
Daniell Schiler	9	5
Marderwaldt	6	—
Knobelsdorff	7	10

^b Inicjał imienia.

³ Chodzi tutaj zapewne o rodzinę humanistycznego poety łacińskiego i kanonika fromborskiego Eustachego Knobelsdorffa (1519—1571), ur. w Lidzbarku.

	Mk.	Gr.
Matz Schonjoan	5	—
Matz Schonjoan	9	—
Felix Lichtenhag	5	10
Jochen Arendt	4	7

Buden zwischen den Heusern:

Wolff Schneider	1	—
Witt Blohutt	1	10
Benedict Schontwese ^c	1	—
Benedict Schontwese ^c	1	—
Urban Berndt	1	—
Krupke	1	—
Urunenbergk	1	—
Fabian Boltze	1	—
Veiffschlegern	1	—
Robter Stein	1	—
Tewes Poppin	1	—
Hans Korschner	2	—

[k. 43] Buden an der Mauer:

Bartell Gros	1	—
Simon Ilgis	— ^d	6
Klewe Stenzell	—	6
Wickarben Bude	—	6
Hans Schultz	—	6
Hans Fleischer	—	6
Melcher Wagner	—	6
Dawid Heim	—	6
Warschkatt	— ^d	6
Merten Hoffman	—	10
Andres Zeschner	1	16
Peter Pezeltt	3	—
Casper Monts	1	10
Hans Fiestenau	1	13
Adam Schultz	1	10
Dicke Busche	— ^d	6
Bartell Benutr	—	6
Stenzell Wolge	+ ^d	6
Antonius Lange	—	6
Framzki	—	6
Fabian Boltzen	—	6
Jeorg Tiell	—	6
Daniell	—	6

^{c-c} Dwie różne osoby o tych samych imionach i nazwiskach co wynika z po-prawnego rachunku wykazu szosu.

^{d-d} Poprawiono wszędzie z Mk. 6 na Gr. 6.

	Mk.	Gr.
Casper Poll	—	6
Meltzersche	—	6
Jacob Kilian	—	6
Nazell Weis	—	9
Jeorg Hun	—	6
Jacob Benutr	—	9
Wenners Büde	—	6
[k. 43v] Merten Sorge	—	6
Brombergsche	—	6
Schenartz Matz	—	6
Hasmebergk	—	6
Renzfus	—	6
Merten Montan	—	6
Matz Polus	—	6
Fransche	—	6
Matz Schonjoan Bude	—	6
Schilbalzer	—	6
Nickeil Schmidt	—	6
Marx Lange	—	6
Tibertius	—	6
Schmanz Greger	—	6

Buden underm Radthause:

Steffan Wichman	3	14
Jgnatius Silberbach	1	10
Casper Schneider	1	—
Achatius Schmidt	1	—
Crisper Nusche	1	6
Baltzer Blum	1	10
Blasein Moller	3	—
Jerennsche	2	—
Merten Konigk	2	—
Michell Puff	2	4
Wiettenis Wilcke	2	—
Brosein Pfluge	2	—
Alde Kemcksche	1	—

[k. 44] Vorsteter:

Peter Cimmerman	1	—
Von Laudenn	—	10
Jacob Schonfliss	—	10
Tewes Benger	1	10
Hans Jordan	—	12
Peter Heische	—	12
Matz Meuer	1	—

	Mk.	Gr.
Schacht	—	12
Frantz Kibbe	1	—
Weuelau	1	—
Buszkorn	1	—
Schirmacher	—	10
Michell Tiell	1	—
Simon Ertman	2	—

Molhoff:

Molerin	—	12
Beutler	—	12
Gerber	—	12
Hans Berber	—	12
Schirmacher	—	12

Vorm Kirchthor:

Hamensche	—	12
Pareratius	—	12
Melchersche	—	12
Asmon Vogalle	—	12
Strensche	—	12
Wallen Tepper	—	12
Dick Jeorgx	—	12

[k. 44v] 56 Huben zalen zu 45 Gr., thut	126	—
2 Wadtshuben, thut	4	10
Item Marckauner ⁴ 35 Huben zalen zu		
Gr. 30, thut	52	10
Gertner	1	4
12 Brandtweingroppen zalen zu 30 Gr.,		
thut	18	—
3 Brandtweingroppen uf des Schlosses		
Freihet zalen zu 24 Gr., thut	3	12
1 Ohm Sect	—	12
1 Ohm Weinisch	—	6
1 Ohm Sect	1	4
2 Thonnen Metth	—	12
30 Instleute zalen zu 24 Gr., thut	36	—
31 Einlitzige zalen zu 6 Gr., thut	9	6
Von der Lohmulen	—	15
Von zwe Schleiffmulen	1	10

⁴ Markajmy wieś w pow. lidzbarskim początkowo biskupia, a od końca XIV wieku należąca do miasta.

	Mk.	Gr
Von der Walckmule	—	15
Von sieben ganghafftigen Mullraden vom Rade zu Gr. 12, thut	4	—

[k. 45] Summa Summarum alles koniglichen Schosses ist Mk. 1002, Gr. 18, welche solche Summa wihr Moritz Knobelsdorff⁵, Austin Montan⁶ dem edlen erendtvhesten Michaeli Neuman⁷ bischofflichen Scheffern uf Heilspergk⁸, bahr uberandtordt und zugezelet. Urkundtlich mit der Stadt grossen Insiegill beglaubiget. Geschehen den 17 Novembris anno 1581.

[pieczęć miejska]

⁵ Moritz Knobelsdorf, zapewne rajca miejski, por. też przyp. 3.

⁶ Austin Montan, zapewne rajca miejski.

⁷ Michał Neuman, ekonom biskupi i poborca podatkowy w latach 1578—1589.

⁸ Zob. przyp. 1.

DIE BEVÖLKERUNG VON LIDZBARK WARMIŃSKI IM LICHTE
DES SCHOSSVERZEICHNISSSES VOM 1581

Zusammenfassung

Die Erforschung des gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lebens aller ermländischen Städte in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wird durch die nicht ausreichende Quellengrundlage erschwert. Die erhalten gebliebenen Quellen, hauptsächlich finanziellen Ursprungs, gestatten es, soziale, wirtschaftliche und bevölkerungsgeschichtliche Fragen von eigentlich nur zwei Städten zu untersuchen, die in der Geschichte Ermlands die wichtigste Rolle gespielt haben: Braniewo (Braunsberg) und Lidzbark Warmiński (Heilsberg). Aufgrund der Verzeichnisse des Schoßes, einer Steuer, die durch die Bürger von dem Malz und von dem Immobilienbesitz entrichtet wurde, die sich auf Braniewo in den Jahren 1572 und 1579 beziehen, ist es möglich geworden, die Stadtbevölkerung, ihre soziale Differenzierung, ihren ethnischen Ursprung, die Bauten, das Handwerk, die Gewerbezentren und den Grundbesitz der Stadt kennenzulernen.

Ähnliche Informationen waren in dem von Marian Biskup veröffentlichten Schoßverzeichnis von Lidzbark („Komunikaty Mazursko-Warmińskie“, Nr 3, 1962, S. 616—620) vom Jahre 1572 enthalten. Der Bereich der in diesem Verzeichnis enthaltenen Angaben wurde jedoch nach der Auffindung im dem Ermländischen Diözesan-Archiv in Olsztyn (Allenstein) (Bischofsarchiv, D. 75, Bl. 40—45) eines zweiten Verzeichnisses des Schoßes von Lidzbark vom Jahre 1581 bedeutend erweitert. Dieses Verzeichnis gibt nämlich die Namen der Grundstückbesitzer und die Größe ihres Vermögens, in der proportionellen Besteuerung ausgedrückt, an. Dadurch wird es möglich, eine Schätzung der gesamten Einwohnerzahl in der Stadt durchzuführen und die Angaben über die soziale und Vermögensdifferenzierung und über die ethnische Abstammung der Einwohner auszuwerten.

Nach diesem Verzeichnis hatte Lidzbark in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts rund 2000 Einwohner (ohne die Schloßbevölkerung). Somit gehörte es zu den größeren Stadtzentren Ermlands, war jedoch kleiner als die Hafenstadt Braniewo mit ihren 4500 Einwohnern (Alt- und Neustadt insgesamt) und wahrscheinlich auch etwas kleiner als Orneta (Wormditt).

Aus der aufgrund des Verzeichnisses aufgebauten Zusammenstellung geht es hervor, daß über zwei Drittel der Stadtbürger zu denjenigen Steuerzahlern gehörten, die 1, oder mehr als 1 Mark Steuern zahlten. Es waren Kaufleute, Besitzer von Gewerbeunternehmen und Zunfthandwerker. Die ärmere Bevölkerung, die weniger als eine Mark Schoß zu zahlen hatte, bildete 21 Prozent der gesamten Bevölkerung von Lidzbark; es handelte sich dabei um die in den Buden bei den Stadtmauern wohnenden unteren Bevölkerungsschichten. Die Namen der im Verzeichnis aufgeführten Bürger sind überwiegend deutschen Ursprungs; das mittlere Ermland wurde von den Ankömmlingen aus Schlesien besiedelt, die hierher in den ersten Einwanderungswellen bereits am Anfang des 14. Jahrhunderts gekommen sind. In dem Verzeichnis wurden auch einige wenige polnische Namen erwähnt, was ein Zeugnis für das Durchdringen des polnischen Elements in diese Gebiete abgibt. Darüber hinaus sind in dem Verzeichnis auch Namen des einheimischen (pruzzi-schen) Ursprungs zu finden.

Das als Annex abgedruckte Schoßverzeichnis aus Lidzbark vom Jahre 1581 ist im Zusammenhang mit der im gleichen Jahre beschlossenen Steuererhebung entstanden, die für den von dem König von Polen Stefan Batory in Livland geführten Krieg bestimmt war. Bei der Veröffentlichung wurden die allgemein üblichen Editionsgrundsätze angewandt, mit besonderem Nachdruck auf eine getreue Wiedergabe der Eigennamen.